

УДК 930(477.4) ”18/19”

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-8595-3932>

І. І. Ярмошик
ДОРОЖНІ НОТАТКИ ТА ЕПІСТОЛЯРНІ МАТЕРІАЛИ КАРДИНАЛА
ДЖОВАННІ КОММЕНДОНІ ПРО УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ XVI СТ.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська 40, Житомир, Житомирська область, 10008, Україна

Ярмошик Іван Іванович, д.і.н., професор, завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства, e-mail spec.istor@gmail.com

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена аналізу діяльності папського кардинала Джованні Франческо Коммендоні упродовж 1563 – 1565 та пізніші роки у Короні Польській, куди був направлений папою римським для боротьби з поширенням тут ідей протестантизму. Для вирішення завдання Д. Коммендоні здійснив мандрівки регіонами польської держави, у тому числі й українськими землями, відвідав міста Львів, Кам'янець, Хотин, Остріг, Луцьк. У своїх подорожніх нотатках відмітив природні багатства краю, можливості активізації господарського життя та налагодження міжнародної торгівлі. У статті приділено увагу пропозиціям Д. Коммендоні, які він висловив королю Зигмунту Августу по налагодженню торгівлі з Поділля через Дністер – Чорне море з Венецією та іншими італійськими містами. Однак його проект не знайшов належної підтримки через незацікавленість польських властей. У статті йдеться і про діяльність кардинала в часи міжкоролів'я, після смерті Зигмунта Августа, коли під час таємних переговорів з литовськими представниками розглядалася й доля українських воєводств. Зусилля Д.Коммендоні по обранню на польський престол представника Габсбургів не досягли успіху, що поклато край кар'єрі раніше успішного цього кардинала. Усе ж його дорожні нотатки та епістолярна спадщина дають важливі відомості про українські землі 60-х років XVI ст.

Ключові слова: Джованні Коммендоні; Зигмунт Август; польська держава; українські землі, Поділля.

И.И.Ярмошик

**ПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ И ЕПИСТОЛЯРНЫЕ МАТЕРИАЛЫ
КАРДИНАЛА ДЖОВАННИ КОММЕНДОНИ ОБ УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVI в.**

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, ул.
Большая Бердичевская 40, Житомир, 10008, Украина

Ярмошик Иван Иванович, д.и.н., профессор, заведующий кафедрой специальных исторических дисциплин и правоведения, e-mail spec.istor@gmail.com

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена анализу деятельности папского Джованни Франческо Коммендони на протяжении 1563 – 1565 и в последующие годы в Короне Польской, куда он был направлен папой римским для борьбы с распространением здесь протестантских идей. Для выполнения этого поручения Д. Коммендони совершил путешествия регионами польского государства, в том числе и украинскими землями, посетил города Львов, Каменец Хотин, Острог, Луцк. В своих путевых заметках он отметил природные богатства края, высказался о возможностях активизации хозяйственной жизни и организации международной торговли. В статье уделено внимание предложениям Д.Коммендони, которые он высказал королю Зигмунту Августу после ознакомления с украинскими землями по организации торговли через реку Днестр и Черное море с Венецией и другими итальянскими городами. Все же его проект не нашел надлежащей поддержки из-за незаинтересованности польских властей. В статье рассматривается и деятельность кардинала во времена междукоролевья в Польше, после смерти Зигмунта Августа, когда во время тайных переговоров с представителями Литвы рассматривалась и дальнейшая судьба украинских воеводств. Усилия Д. Коммендони в этом направлении не достигли успеха, что положило конец карьере этого ранее успешного кардинала. Его путевые заметки и эпистолярное наследство содержат важные сведения об украинских землях 60-х годов XVI в.

Ключевые слова: Джованни Коммендони; Зигмунт Август; польское государство; украинские земли, Подолье.

I. I. Yarmoshyk

**JOVANNI KOMMENDONY`S TRAVEL NOTES AND EPISTOLARY
RECORDS ABOUT UKRAINIAN LANDS IN THE SECOND HALF OF THE
XVI CENTURY**

Zhytomyr Ivan Franko State University, 40, Velyka Berdychivska Str.
Zhytomyr, Ukraine, 10008

Yarmoshyk Ivan Ivanovycz professor, head of the department of special historical
and legal studies, e-mail spec.istor@gmail.com

The article is devoted to Jovanni Franchesco Kommendoni - the Pope`s legate later cardinal - activity in Polish Kingdom in 1563 – 1565 and later. His mission was related to the struggle against the possible extension of protestant ideas. For more effective realization of his task Kommendoni had a trip to different polish regions including Ukrainian territories. He visited Lviv, Kamianets, Khotyn, Ostrig, Lutsk, steppe (prairie). In his travel notes he described the wealth of nature, the opportunity for economic development and foreign commerce. The paper pays special attention to Kommendoni`s proposals of the trade establishment through the Dnister – the Black Sea to Venetsia and other Italian cities. But his project did not be supported because of disinterest of polish authorities. The article describes the Cardinal activity during an interregnum times after Zigmund August King death when during secret negotiations with Lithuanian authorities the destiny of Ukrainian lands was discussed. As a result Franchesco Kommendoni`s efforts to support the Gabsburg candidate during the King elections failed. It meant the finish of Cardinal career. Nonetheless his travel notes and epistolary heritage contain the important information about Ukrainian territories in the 60-th of XVI.

Key words: Jovanni Franchesco Kommendoni, Zigmund August, Polish Kingdom, Ukrainian lands, Podillya

Важливе значення для вивчення вітчизняного минулого мають твори мемуарного характеру, які дійшли до нас. Низку подібних писань маємо від другої половини XVI ст. Українські землі у той час входили до складу Речі

Посполитої, тому автори таких творів цікавилися ними у контексті загального стану польсько-литовської держави, як її складової частини.

Авторами таких повідомлень були освічені представники станів польського суспільства, але переважно це були подорожні з інших держав, котрі з певними місіями відвідували Річ Посполиту і залишили спогади про державний устрій, господарство і побут населення, культуру, звичаї, у тому числі й про українські землі. Вони привертали увагу дослідників істориків як джерельний матеріал та як твори письменництва того часу. Багато з них стали відомими завдяки джерельним публікаціям як польськими так і українськими археографами.

У вітчизняній історіографії маємо низку досліджень про мемуари чужоземців XVI ст., котрі так чи інакше стосуються українських земель. Це праці В.Антоновича, В.Січинського, Ю.Мицика та інших. Усе ж поза увагою істориків-дослідників й донині залишаються цікаві свідчення про Річ Посполиту та її українські регіони папського легата, пізніше кардинала, Джовані Франческо Коммендоні. Життєпис самого Д.Коммендоні (1524 – 1584 рр) залишив його секретар Антоні Марія Гратіані, який вперше з'явився друком латинською мовою у Парижі у 1609 р. [1]. На основі його книги короткі відомості про життя кардинала подав польський історик та археограф Миколай Маліновський під назвою «Wiadomość o życiu kardynała Commendoniego», як передмову до, опублікованих ним, листів Д.Коммендоні [2, s. I – LVIII]. Маємо низку енциклопедичних повідомлень про цього кардинала [3], де відмічено його заслуги у протидії поширенню протестантських ідей у Германії та Польщі. Побіжно згадує про Д.Коммендоні російський історик Дмитро Толстой у монографії «Римский католицизм в России» [4]. Автор на основі листів Д.Коммендоні до кардинала Карло Боррмео згадав деякі аспекти діяльності Д.Коммендоні у Речі Посполитій. Окремий розділ місії Д.Коммендоні присвятив російський історик М. Любович у своїй монографії «Начало католической реакции и упадок реформации в Польше» [5]. Автор констатував, що католицька церква в Польщі у середині XVI ст. становила жалюгідну картину, звернув увагу на розпущеність і аморальну поведінку католицького духовенства, відмітив, що

Д.Коммендоні зумів згуртувати духовенство на боротьбу з протестантизмом і оживити діяльність польської церкви [5, с. 99]

У цій статті вважаємо завданням звернути увагу на важливий, з нашої точки зору, мемуарний твір «Pamiętnik» Джованні Франческо Коммендоні, який за завданням папи Римського Пія V (1504 – 1572 pp) перебував у Речі Посполитій за часів правління короля Зигмунта Августа, і пізніше в час безкоролів'я та при коронуванні на престол Речі Посполитої Генріха Валуа. «Pamiętnik» Д. Коммендоні був уперше опублікований відомим польським політичним діячем та істориком початку ХІХ ст. Юліаном-Урсином Немцевичем у зібранні історичних матеріалів «Zbiór pamiętników historycznych o dawniej Polsce ...» у першому томі, котрий вийшов друком у 1822 р [6], друге видання було здійснено у 1838 р. [7]. Це шеститомне видання історичних джерел, здійснене Ю.-У. Немцевичем, стало помітною історіографічною подією у польському науковому житті першої половини ХІХ ст. Усе ж опубліковані у першому томі нотатки про подорож кардинала Д.Коммендоні досьогодні не стали об'єктом дослідження українських істориків. Однак цей твір містить чимало цікавих фрагментів про стан українських земель у складі польської держави у 60-ті роки ХVІ ст. Ще одним джерелом для написання цієї статті стануть листи Д.Коммендоні до високопоставленого урядовця папської курії, племінника папи римського, кардинала Карла Борромео, написані ним упродовж жовтня 1563 до грудня 1565 р. Листи містять детальні розповіді про діяння Д.Коммендоні у Речі Посполитій, засвідчують суспільну та релігійну ситуацію в країні. Вони були видрукувані відомим польським археографом Миколаєм Маліновським у перекладі на польську мову Юзефа Кречковського у двох томах у Вільно у 1851 р. [8; 9].

Аналіз аспектів діяльності кардинала Д. Коммендоні у Речі Посполитій і стане завданням даної статті. У цьому плані можна виділити кілька проблем, котрі стояли перед легатом: 1) запобігти поширенню протестантських ідей та зміцнення позицій католицької церкви у Королівстві Польському; 2) не допустити розлучення короля Зигмунта Августа зі своєю третьою дружиною

Катериною Габсбург; 3) забезпечити обрання на польський престол після смерті Зигмунта Августа австрійського ерцгерцога католика Ернеста.

Д.Коммендоні народився у Венеції у 1524 р, його батько Антоні був лікарем, а мати Лаура Барбаріго походила з одного із найвідоміших венеціанських родів. Початкову освіту отримав в домашніх умовах, вивчав філософію, класичні мови, писав вірші латинською мовою. Продовжив освіту у Падуанському університеті, де спочатку захопився філософією та поезією, студював право. Пізніше він навіть написав дослідження «Про право Римської імперії перенесене до германців, про папську владу і причинах соборів».

По завершенні навчання в Падуї переїхав до Риму і там потрапив до свити свого земляка Миколая де Понте, який виконував дипломатичні доручення тодішнього папи Юлія III. Ґрунтовна освіта, здібності забезпечили Д.Коммендоні приятельство, опіку та підтримку впливових осіб при папському дворі і подальшу кар'єру. У 1550-х роках він виконував дипломатичні місії у почті кардинала Ґієроніма Дандіно. За його рекомендацією у 1553 р. він отримав своє перше самостійне дипломатичне доручення. У цьому році помер англійський король Едуард VI і престол посіла його сестра Марія Тюдор. Ґ.Дандіно вирішив використати цю ситуацію для повернення Англії в лоно католицької церкви. З метою таких перемовин він і направив туди Д.Коммендоні. Останній усвідомлював небезпеку такого доручення, все ж виконав місію до Англії, досяг там певних домовленостей, які хоч і не мали практичних наслідків, все ж сприяли зростанню авторитету Д.Коммендоні в очах папи римського.

У цьому контексті й слід сприймати його направлення до Королівства Польського папою Пієм V, котрий був стурбований активним поширенням у Європі протестантських ідей М. Лютера і Ж. Кальвіна. Папа побоювався, що і в Королівстві Польському виникне загроза вірності апостольській церкві. Саме із завданням не допустити поширення таких ідей у Польщі туди, щоб глибше вивчити настрої польського населення і був направлений Д.Коммендоні.

У цій подорожі його супроводжував особистий секретар, пізніше Амелінський біскуп (із 1594 року), Антоні Марія Ґратіані (1537 – 1611), який і

записував діяння, думки, пропозиції Д.Коммендоні. Отож автором твору, який Ю.-У. Немцевич назвав «Pamiętnik Kommandoniego», слід вважати М. Гратіані, це є очевидним і з деяких епізодів, коли М. Гратіані висловлює власну думку з певних обставин.

А.М.Гратіані також італієць, народився у тосканському містечку Борже Сан-Сеполькро, освіту, як і Д.Коммендоні, здобував у Падуанському університеті, приїхавши до Риму, став його секретарем і ці обов'язки виконував до смерті кардинала. Під кінець життя написав кілька літературних творів, серед них і вищезгадану книгу «Життя кардинала Коммендоні». Папа Сикст V призначив його секретарем у апостольській столиці. На цій посаді він сприяв вибору на папський престол Клеменса VIII, який віддячив йому, призначивши у 1594 р біскупом в Амелії.

У «Pamiętniku Kommandoniego» автор відмітив державну мудрість короля Зигмунта Августа, який зумів зберегти релігійний мир і спокій у державі, усе ж і тут поширювалися певні релігійні настрої, котрі не відповідали католицьким канонам. У такій ситуації папа Пій V направив сюди поміркованого, досвідченого, вченого посланця, який зумів би заспокоїти ситуацію і не допустити поширення вільнодумства. Д.Коммендоні вирішив особисто об'їхати регіони Польської держави, поспілкуватися з населенням, із духовенством, дізнатися їх думки, а не довірятися розповідям двірцевих сановників.

Свою подорож польським королівством папський легат розпочав із Гданська, описав заняття населення, природу цього краю. Потім він вирішив ознайомитися з південними регіонами королівства. Після зустрічі із королем у Парчові, через Люблін, Хелм, Белз він приїхав до Львова. Отож маємо два розділи «Pamiętnika» присвячених опису українських земель – «O Rusi czerwonej» і «O Podolu» [6]. Місто Львів він назвав столицею Роксоланії, або Русі Червоної, яке здавна належить Польщі.

Папського посланця щонайперше цікавили релігійні настрої населення. З цього приводу він відмітив, що у Львові є двоє біскупів, окрім римо-католицького, ще й вірменська громада має окремого пастиря. Звернув увагу, що

переважна частина люду по всій Русі тримаються грецької (тобто православної) церкви, а зверхника свого називають митрополитом, главою церкви визнають царгородського патріарха, столиця їх – у Києві.

Кардинал відмітив низький освітній рівень православного населення, що вони окрім набожества і традиційних молитов, інших наук не знають. На його думку це робиться для того, щоб народ не задумувався над таємницями світу, а лише сліпо вірив. Через це люди грецької віри, не знаючи інших мов, уникають диспутів і вперто тримаються своєї віри [6, s. 83]. Скоріш за все це не є особиста думка Д.Коммендоні чи А. Гратіані. Таке твердження, можливо, почерпнуте із листа Станіслава Оріховського до Д.Коммендоні від 10 грудня 1564 р. [10]

Про С.Оріховського Д.Коммендоні згадує у листі до Карла Борromeо від 1 січня 1565 р. Кардинал повідомив, що той зустрів його по дорозі з Русі і звернувся до нього з довгою промовою, яка була переповнена відданістю до апостольської столиці (Риму). С.Оріховський просив про особисту зустріч, кілька миль супроводжував Д.Коммендоні, виклав власну приватну справу, розповів про обставини свого одруження і просив затвердити це одруження, незважаючи на приналежність до духовного стану. Д.Коммендоні дав високу оцінку С.Оріховському, відмітив, що ніхто у королівстві не зрівняється із ним у красномовстві і, незважаючи на те, що раніше він був прихильником протестантських ідей, зараз пером і словом громить віровідступників і наворачтає цілі гурти шляхти до костьолу. Д.Коммендоні попросив, щоб С.Оріховський виклав свою справу у окремому листі [9, s. 1 – 3]. То ж лист С.Оріховського до Д.Коммендоні від 10 грудня 1564 р міг бути написаний на прохання кардинала, у ньому С.Оріховський і відмітив низький рівень освіти руського населення, вихідцем з якого він сам себе вважав. Проблему освіти населення Великого князівства Литовського Д.Коммендоні зачепив у листі до К.Борromeо від 12 січня 1565 р, у якому він згадав що рекомендував королю заснувати у Вільно та інших містах князівства кілька єзуїтських колегіумів, тому що тамтешня шляхта та інший люд недостатньо освічені та виховані, що призводить до непорядків у князівстві [9, s. 11].

Зі Львова Д.Коммендоні поїхав до Кам'янця, відвідав Хотин, звідти подався на схід через місцевості, які незадовго перед тим були сплюндровані татарами. Кардинал не доїхав до Києва, а через Остріг, Луцьк (який він назвав головним містом Волині) повернувся до Львова. Звідти його шлях проліг до Пйотркова, де король уже скликав вальний сейм. Така поїздка дала змогу Д.Коммендоні безпосередньо ознайомитися з українськими теренами, заняттями населення. На основі особистих вражень у бесіді із Зигмунтом Августом він висловив свої пропозиції щодо облаштування тих країв. Привертає увагу повна назва розділу «Про Поділля і способах перетворення тої провінції у квітнучу».

Д.Коммендоні відмітив багаті природні ресурси краю, родючі ґрунти, які хоч і недостатньо обробляються, але дають високі врожаї. Рибні багатства річок і озер та продукти бортництва (мед і віск) хоч і є продуктом торгівлі із сусідніми народами, все ж робиться це недостатньою мірою і багато продуктів просто пропадають. Легат подав королю цікаву пропозицію по активізації господарського життя Поділля і Русі загалом. Він запропонував налагодити міжнародну торгівлю через ріки, Чорне та Адріатичне моря. У подільських продуктах могла б бути зацікавлена Венеція, де проживає більш як 200 тис. жителів, яким не вистачає продовольства. Поділля могло б його доставляти, тим більше що венеціанці мають досвід налагодження такої торгівлі. Активізація торгових стосунків сприяла б і налагодженню мирних стосунків із Кримським ханством й Туреччиною, котрі теж мали б зиск із такої торгівлі. Д.Коммендоні не обмежився ознайомленням короля із своїм проектом. Він здійснив і певні практичні кроки по його реалізації. 25 березня 1564 р він направив спеціальний лист Венеціанському послу, у якому він коротко розповів про регіони Польської держави і особливу увагу звернув саме на Поділля та інші українські терени. Він детально виклав своє бачення можливостей налагодження такого торгового шляху, для цього на його думку потрібна лише добра воля турецького султана і польського короля. Він навіть відшукав у Польщі купця, який погодився налагодити таку ризиковану торгівлю [8, s. 95 – 104].

Такий проект був схвально сприйнятий королем і особливо позитивно до нього поставилися венеціанці. Польський король призначив спеціальних комісарів для вивчення ріки Дністер і визначення можливостей організації по ній водної торгівлі [11, s.330]. Як відмітив Т.Чацький, послані королем комісари виявили кам'яні скелі в тому місці де від 1787 р будується місто Ямпіль і визнали їх за непереборну перешкоду, тому уся справа завершилася безрезультатно [11, s.330]. Найбільш ґрунтовне заперечення надійшло від місцевого керівництва, а саме від Подільського воєводи Миколая Мелецького, який заперечив, що Дністер кілька миль нижче Кам'янця перегороджений скелями, і звільнення від них ріки вимагає великих затрат [7, s. 67]. І, як зазначив А.М.Гратіані, тим самим така корисна пропозиція була відкинута. Очевидно, над цим проектом всерйоз у Польському королівстві не задумувалися, конкретних кроків по його реалізації не робилося.

Проект Д. Коммендоні щодо розвитку подільського краю не був прийнятий до виконання, очевидно, через військово-політичні чинники. Це дало підставу О. Русиній зробити висновок, що на зламі середньовіччя й нового часу Україна залишилася на периферії загальноєвропейських економічних процесів [12, с. 20].

Усе ж певне відлуння про нього можна віднайти у подальших домовленостях Туреччини і Речі Посполитої. У трактаті 1568 р Сулеймана із Зигмунтом Августом є пункт, який забезпечував вільний проїзд купців через Дністер [11, s. 331]. Т.Чацький вважав, що такий проект знову став актуальним після першого поділу Речі Посполитої, коли держава втратила вихід до Балтики через Віслу. У 1787 р працювала спеціальна урядова комісія, яка вивчала судноплавні можливості через Дністер. Вчений вважав, що незважаючи на скелі поблизу Ямполя, Дністер придатний для налагодження річкової торгівлі. Однак тоді противником розвитку такої торгівлі виступила Росія, яка вбачала у цьому велику шкоду для себе [11, s. 332].

Кардинала Д.Коммендоні надалі ж турбували інші важливі проблеми, нові доручення папи римського. Інше питання, яке постало перед кардиналом, це бажання короля Зигмунта Августа розлучитися зі своєю третьою дружиною

Катериною Габсбург. Ця проблема теж перепліталася із релігійними побоюваннями. Папу римського бентежило, щоби в Польщі не повторився англійський варіант, коли незгода папи на розлучення короля Генріха VIII з першою дружиною Катериною Арагонською призвела до створення окремішньої англіканської церкви, підпорядкування її королю і розриву з Римом. Очевидно, папа і в Польщі вбачав загрозу такого розвитку подій. Бажання розлучитися із Катериною Габсбург призводило до того, що Зигмунт Август закривав очі на поширення протестантських ідей в країні [2, s. XXXIII]. У листі до К. Борромео від 6 березня 1564 р Д. Коммендоні відмітив гарячі спори між польськими біскупами, частина яких хотіли скласти присягу лише королю, а не папі римському, висловлювали побажання щоби король був найвищим очільником костьолу у Польщі, щоби не сплачувати десятини Риму, щоби в Польщі було так як у Англії [8, s. 76]. Такі заяви польського духовенства викликали особливу стурбованість Д. Коммендоні, щоби вони не поширилися на загальне населення. Можливо, саме завдяки його старанням в Польщі не допустили такого розвитку подій.

З листів Д. Коммендоні помітно, що проблема поширення протестантизму турбувала й православне населення. Так у листі зі Львова 9 серпня 1565 р він зазначив, що до нього приходили русини грецького обряду і благали, щоби він запобіг поширенню тут різних сект, скаржилися, що і їхня церква зазнає чимало шкоди через їх агітацію [8, s. 201.].

Можна відмітити ще кілька документів, які вийшли від Д.Коммендоні і мають певний стосунок до українського минулого. Одним із них є його лист до кардинала К. Борромео з повідомленням про битву під Улою 1564 р, де литовські війська під командуванням українського князя Романа Сангушка розгромили московське військо. Д. Коммендоні описує подробиці битви, зазначає, що литовцям дісталася велика здобич. Він не згадує імені українського князя, заслугу перемоги приписує канцлеру Литви Миколаю Радзивілу. Однак, за свідченнями сучасників, зокрема польського хроніста М. Стрийковського у творі

«Kronika polska, litewska, žmódska i wszystkiej Rusi.», ця перемога здобута завдяки військовому таланту князя Р.Сангушка:

«Князь Роман також Москву громив частенько

Щербатова зловив, Товкмакова розгонив.

Король же військо до Радошковиць відводив, але далєбі,

Ходкевич під Улою старавсь тоді даремно,

Хтось заважав їм, про те відомо Богу в небі.

Князь Роман пізніше хитро взяв її вночі

З Божої помочі.» [13, s. 524] (переклад І.Ярмошика).

З листів Д.Коммендоні до К.Борромео упродовж січня-лютого 1564 р. є очевидним, що він приділяв увагу московсько-литовському військовому протистоянню і пов'язував успіхи і поразки литовців у війні з Московським князівством із перебігом переговорів по об'єднанню Литви і Польщі в єдину державу [8, s. 37, 55, 59, 70 – 73]. У кількох листах до К.Барромео він прямо пов'язує хід переговорів литовців із поляками від бойових успіхів Литви у перманентній війні з Московським князівством.

Питання становища українських земель у складі об'єднаної Речі Посполитої зачіпалося Д.Коммендоні у ході його таємних переговорів із литовськими очільниками канцлером Миколаєм Радзивіллою та гетьманом Яном Ходкевичем. Переговори відбувалися після смерті короля Зигмунта Августа та у зв'язку із проблемою обрання його наступника. Д.Коммендоні мав завдання від апостольської столиці забезпечити обрання на королівський трон Речі Посполитої представника католицької церкви, зокрема австрійського ерцкнязя Ернеста. Для цього Д.Коммендоні вважав необхідним заручитися підтримкою литовських очільників М.Радзивілла та Я.Ходкевича, з якими кардинала пов'язувала особлива приязнь. Сторони домовилися про таємну зустріч в одному з лісів під Краковом. Д.Коммендоні взяв на зустріч лише свого секретаря М.Гратіані. Сторони під присягою поклялися зберігати в таємниці те, про що говорилося на цій нараді. Домовилися просити у цісаря, щоби той направив Радзивіллою одного зі своїх синів, Литва оголосить його Великим князем і в разі

потреби виставить 24-тисячне військо, щоб переконати Польщу прийняти такий вибір на короля Речі Посполитої, як то вже було із Зигмунтом I після смерті Александра Ягелончика. М.Радзивілл та Я.Ходкевич обумовлювали це тим, щоби майбутній король шанував особливі права і привілеї Литви і щоби повернув до складу Великого князівства Литовського ті воєводства (Київське, Волинське та Брацлавське), які на Люблінському сеймі були несправедливо прилучені до Корони Польської. Після таких домовленостей уже невдовзі, через 7 днів після смерті Зигмунта Августа, Д.Коммендоні направив до Відня з відповідними пропозиціями М.Гратіані. Той був доброзичливо прийнятий і вислуханий цісарем, пробув у Відні 5 днів, протягом яких цісар обдумував пропозиції. Однак загаль польських магнатів і шляхти був рішуче налаштований проти австрійського двору. Кандидатура Ернеста не знайшла підтримки в Польщі. Це змусило Д.Коммендоні відмовитися від своїх планів і на елекційному полі 8 квітня 1573 р просив поляків, щоби при виборі короля мали на увазі користь для костьолу. Вибір поляків випав на француза Генріха Валуа, що вважалося великою політичною помилкою і дорого обійшлося польському народові. М.Гратіані вважає, що це було і тяжкою поразкою Д.Коммендоні, який за свою участь у цьому розплатився втратою спокою, здоров'я і кар'єрою.

У будь-якому разі ми можемо констатувати, що мемуарний твір «Pamiętnik Kardynała Kommandoni» та його епістолярна спадщина є цікавим джерелом для більш глибокого вивчення історичної долі українських земель у другій половині XVI століття. Ці матеріали заслуговують бути залучені до дальших наукових досліджень вітчизняними істориками, актуальним було опублікувати їх українською мовою.

Література та джерела

1. Gratiani A.M. De vita Joanis Franciscej Commendoni cardinalis / A.M. Gratiani. – Parisiis, 1609.
2. Malinowski M. Wiadomość o życiu kardynała Commendoniego/ M.Malinowski // Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi

biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malinowski. – T. 1. – Wilno, 1851. – S. I – LVIII.

3. Комендони Джиовани-Франческо// Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т.XVa. – СПб., 1895. – С. 855.
4. Толстой Д. Римский католицизм в России / Д.Толстой. – Т.1. – СПб., 1876. – С. 188, 192, 193.
5. Любович Н. Начало католической реакции и упадок реформации в Польше/ Н.Любович. – Варшава, 1890. – С. 26 – 104.
6. Scrócony pamiętnik Kardynała Kommendoni p. Gracyana// Zbiór pamiętników historycznych o dawniej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym, przez J.U. Niemcewicza. – Warszawa, 1822. – S. 56 – 123, 245 – 251.
7. Scrócony pamiętnik Kardynała Kommendoni p. Gracyana // Zbiór pamiętników historycznych o dawniej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym. – Lipsk, 1838. – S. 45 – 83, 174 – 178
8. Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malinowski. – T. 1. – Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1851. – LVIII, 268 s.
9. Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne

sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malonowski. – T. 2. – Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1851. – 328 s.

10. Оріховський С. Лист до Франціска Коммендоні про самого себе // litopys.org.ua/human/hum/13.htm
11. Czacki T. O handlu Polski z Portą Ottomańską/ T. Czacki. // Dzieła Tadeusza Czackiego. –T. 3. – Poznań, 1843. – s. 330.
12. Русина О. Україна під татарами і Литвою/ О.Русина. – Київ: видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 320 с.
13. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódská i wszystkiej Rusi.– T.II. – Warszawa: nakład G.L.Glucksberga, 1846. – S. 524.

Literatura ta dzherela

1. Gratiani A.M. (1609) De vita Joanis Francissej Commendoni cardinalis . – Parisiis. (In Latin).
2. Malinowski M. (1851) Wiadomość o życiu kardynała Commendoniego. - Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malinowski. T. 1. Wilno. p. I – LVIII. (In Polish).
3. Komendony Dzhyovany-Franchesko (1895) - Entsyklopedycheski slovar Brokhauza y Efrona. T.XVa. – Sankt-Peterburg. p. 855. (In Russian).
4. Tolstoi D. (1876) Rymskyi katolytyzym v Rossyy - Roman Catholicizm in Russia. T.1. Sankt-Peterburg. p.p. 188, 192, 193. (In Russian).
5. Liubovych N. (1890) Nachalo katolycheskoi reaktsyy y upadok reformatsyy v Polshe - The beginning of catholic reaction and the declain of the Reformation in Poland. Varshava. p. 26 – 104. (In Russian).
6. Scrócony pamiętnik Kardynała Kommendoni p. Gracyana (1822) - Zbior pamiętników historycznych o dawniej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i

- znakomitych ludzi w kraju naszym, przez J.U. Niemcewicza. Warszawa. p.p. 56 – 123, 245 – 251. (In Polish).
7. Scrócony pamiętnik Kardynała Kommendoni p. Gracyana (1838) - Zbiór pamiętników historycznych o dawniej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym. Lipsk. p.p. 45 – 83, 174 – 178 (In Polish).
  8. Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malinowski. (1851). T. 1. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego. (In Polish).
  9. Pamiętniki o dawniej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Borromeusza, zebrał Jan Albertrandi biskup Zenopolitański, z rękopismów włoskich i łacińskich wytlómaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał Mikołaj Malonowski. (1851). T. 2. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego. (In Polish).
  10. Orikhovskiy S. Lyst do Frantsiska Kommendoni pro samoho sebe - The letter to Frantsisk Kommendoni about himself. Available from: litopys.org.ua/human/hum/13.htm (In Ukrainian).
  11. Czacki T. O handlu Polski z Portą Ottomańską. (1843). - Dzieła Tadeusza Czackiego. T. 3. Poznań. p. 330. (In Polish).
  12. Rusyna O. (1998) Ukraina pid tataramy i Lytvoiu - Ukraine under tatars and Lithuania. Kyiv: vydavnychiy dim «Alternatyvy». (In Ukrainian).
  13. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódka i wszystkiej Rusi. (1846). T.II. Warszawa. p. 524. (In Polish).